De familie Stastok in: Camera Obscura

Naam: PIETER STASTOK

Bijnaam: Petrus Stastokius Jun.
Tijd: Eerste helft 19e eeuw.
Leeftijd: Tussen de 19 en 25 jaar.
Woonplaats: Woont en studeert in Utrecht en is in vakanties bij ouders in het kleine stadje D.
Uiterlijk: 'Zijn gehele voorkomen sprak collegehouden uit; zijn gehele lichaam dicteerde dictaten. De bleke kleur, het gebogen hoofd, de stalen bril, de theedoekige das, de sluitjas met dubbele borst, de horlogesleutel, de niet nauwe en niet wijde pantalon, de verschoende laarzen, de floretten handschoenen, de zwarte kapelaansrotting met twee nuffige kwastjes – alles deed de student zien, die van het academieleven niets kent dan de collegekamers en de thé's der professoren'. Hij draagt een zg. Engels hemd met grote gesteven boorden. Als er bezoek komt, is Pieter 'volmaakt naar de mode gekleed; een zwarte pantalon met souspieds, een zwart satijnen vest, een blauwe rok met glimmende knopen; en toch ziet hij er infaam ouderwets uit. Want de pantalon is zo kort en de souspieds zijn zo lang, en het vest is zo laag uitgesneden, en zo wijd om het midden; de rok is zo smal van kraag en zo breed van rug'. Buiten draagt hij hoed en handschoenen. Als hij in het water is gevallen, krijgt hij kleren van boer Teeuwis te leen: een wijde duffelse buis en een rode bouffante.
Opleiding: Studeert rechten.
Gezondheid: Transpireert snel.
Financiële middelen: Wordt door zijn ouders onderhouden; zij genieten 'een vrij aardig inkomen'.
Bloedverwanten: Ouders. Neef Hildebrand. Nicht Christientje. Een zusje is gestorven toen ze nog geen 5 jaar oud was.
Werk: Studeert voor zijn kandidaatsexamen.
Liefdesleven: Hij wordt verliefd op Koosje van Naslaan. Na de opmerking van Rudolf van Brammen: 'kijk reis aan! Pieter zit waarlijk te vrijen', dooft uit wat nog niet recht begonnen is en Koosje verlooft zich met een ander.
Vrienden: Neef Hildebrand.
Vijanden: Rudolf van Brammen.

Bekenden: Vrienden van zijn ouders: De familie van Naslaan en een zuster van mijnheer, Mietje 'met de kalfsogen'. De heer en mevrouw Dorbeen. Enkele stadsgenoten, o.a. een 'winderige jonge advocaat'.
Goede en slechte eigenschappen: Weet zich moeilijk een houding te geven, bloost snel, staat met z'n mond vol tanden. Is tegenover zijn ouders waanwijs. Onhandig, naïef, gauw geïmponeerd, gemakkelijk voor de gek te houden, snel op de kast. Weinig gevoel voor humor.
Personeel: Bij zijn ouders thuis: Keesje (het diakenhuismannetje). Een dienstmeid.
Houdt van: Slemp. Zijn pijp. Biljarten (waar hij niet veel van terecht brengt). Dominospelen.
Houdt niet van: Onverwachte situaties. De humor van Rudolf van Brammen.
Bijzonderheden: Als hij boos wordt om een grapje van Van Brammen: 'voor de eerste maal sedert ik hem kende zijn manlijkheid tonende; en met een fikse zwaai wierp hij, vonkelende van woede, de op zulk een krachtsbetoning niet verdachte Dolf van zich af en tegen de muur'.

Honderd helden uit de Nederlandse Literatuur

Gebruikt is de uitgave van 1953 bij De Erven F. Bohn n.v., Haarlem.

A.M. DE JONG

Merijntje Gijzens j
Het verraad

Naam: MERIJNTJE GIJZEN

Tijd: Eerste helft 20e eeuw.
Leeftijd: 8 jaar.
Woonplaats: Een dorp in Amsterdam is haast twee ke
Uiterlijk: Merijntje heeft e witte tandjes, bruin halsje, re haarbos en een 'uitbund Hij draagt een pet, klomp misdienaartje krijgt hij 'trij
Opleiding: Hij zit in de de misdienaar wordt, moet hij
Gezondheid: Hij verstuikt z Baas Jansen afspringt. Hij v verraden.
Financiële middelen: Zijn bleven arm en in hun eigen melik welgestelden: ze hoe rijntje krijgt elke week een
Bloedverwanten: Zijn groot nog een grootmoeder, drie moeder en krijgt nog een n
Reizen: Hij gaat met Ann schaatst met de pastoor en
Werk: Misdienaar.
Liefdesleven: 'Het was heel geen oplossing, want het v het leven van de mannen w stuk gerijpt'.
Vrienden: Zijn grote vrien van beroep. De schrijver W Anne, Herman Walters' vr
Vijanden: De rijksveldwach nieuwe vrijer is van Janeke heeft een onmiddellijke he

22. Hildebrand (N. Beets)
Camera Obscura (1839)

likkepot en een pakje poeiers weg moest brengen, was 't hem eindelijk eens gebeurd dat hij een salebdrank gebracht had bij iemand die obstructies had, en daarentegen de poeiers met jalappeharst bij eene dame die aan diarrhee leed, waarop hij, als niet genoeg geletterd, ontslagen werd. Sedert was hij looper vor een kantoor, en daarna huisknecht bij onderscheidene lieden geweest, waarvan sommige dood en andere geruïneerd waren; en daar hij, bij de groote opruiming, te oud was geweest om naar Frederiksoord te worden gezonden, had eindelijk het Weeshuis hem overgedaan aan het Diakoniehuis. En nu werd hij op zijn ouden dag nog door mijn oom en een paar lieden van diens slag gebruikt tot het smeren van schoenen, uitkloppen van kleeren, wegbrengen van de courant en, in één woord, tot het doen van min gewichtige boodschappen. Hetgeen, volgens de inlichtingen van mijn oom, 's mans carrière het meest had gedwarsboomd, was zijne verregaande onnoozelheid en daaraan geëvenredigde menschenvrees.

Behalve de achterkamer met het hooge licht, die om het huis van den buurman heensprong en waarachter de keuken lag, was er aan het huis van Petrus Stastok Senior nog een achterkamer, waarin ik u nader denk binnen te leiden, naar een kleinen tuin, waarop zij uitzag, niet oneigenaardig de tuinkamer geheeten. Als men de plaatsdeur uittrad, had men eerst een soort trottoir van gele klinkers, van omstreeks drie passen breed, en als men dan over eene hooge rollaag van blauwe klinkers heenstapte, waarvóór aan de overzijde drie voetschrabbers waren geplaatst, was men eensklaps in het kleine elyseüm van mijn tante. Men zag er een grooten appelboom, waaraan soms meer dan een dozijn reinetten groen werden, verscheidene rozeperken, waaromheen in 't voorjaar een kring gele krokussen bloeien moest, meer dan één seringeboom, twee goudenregens, een dubbelen kers en, tegen den muur, aan den eenen kant een wingerd, en aan den anderen een moerbeiboom. De paden waren niet met gewoon gras, maar met roode en witte madelieven en z.g. zeegras omzoomd. Omtrent dezen tijd stonden er verscheidene potten met asters en twee of drie dahlia's in bloei; en achterin was een groen geschilderd prieeltje met

BIBLIOGRAFIE

Gebruikte uitgave: *Hildebrand. Camera Obscura*; met een inleidend woord en van noten voorzien door Marijke Stapert-Eggen, Utrecht/Antwerpen 1989[6]; Amstel Klassiek.

Een 'camera obscura' (donkere kamer) is een soort kijkdoos (de voorloper van het fototoestel), waarschijnlijk uitgevonden door Erasmus Reinhold in 1540 te Wittenberg òf door de zestiendeeeuwse Italiaan Battista della Porte. De titel verwijst naar het opvangen en weergeven van beelden uit de gewone, dagelijkse werkelijkheid.
Op de titelbladzijde staat een motto van Horatius (65-8 v.Chr.): 'Nec lusisse pudet, sed non incidere ludum' (Het is geen schande gespeeld [geschertst] te hebben, maar wel om aan het spel geen einde te maken). Voor Hildebrand (N. Beets) was het schrijven van de *Camera obscura* een spel; zijn werk als predikant en zijn gedichten en godsdienstige geschriften beschouwde hij als 'ernst'.
In een inleidend stukje van een onbekende (Anonymus) wordt gezegd, dat de schaduwen en schimmen van Nadenken, Herinnering en Verbeelding in de ziel vallen als in een Camera Obscura. De lezer moet echter in de 'kleine schilderijen' geen portretten (van bestaande personen) zien: de beelden zijn wat bijgewerkt en opgekleurd.
Het boek is opgedragen aan Beets' neef en zwager Abraham Scholl van Egmond.
De eerste druk verscheen in 1839 bij Bohn in Haarlem en bestond uit een bundeling van een tiental losse verhalen en schetsen. Bij de derde druk in 1851 werden drie verhalen (van 1840) toegevoegd; de vierde druk in 1854 werd met negentien schetsen uitgebreid en aan de zevende druk van 1871 werd nog eens een stukje toegevoegd. De veertiende druk van 1883 is door Beets zelf geheel herzien en verbeterd. De laatste druk die hij zelf corrigeerde, was de eenentwintigste van 1901.
In de bundel zijn ook opgenomen:
- het voorbericht bij de zesde druk van 1864. De auteur vermeldt hierin onder andere dat: a) hij verheugd is over de goede ontvangst van de bundel; b) de derde druk van 1851 werd uitgebreid; c) hij aan de behoefte aan verklarende noten nog niet wil

voldoen; d) de populariteit waarschijnlijk te danken is aan het feit dat lezers zichzelf herkennen en e) er vertalingen (onder meer in het Frans) verschenen;
- bijvoegsel van de veertiende druk van 1883;
- narede en opdracht aan een vriend uit de eerste uitgave (1839) en tweede uitgave (1840). Hierin wordt onder andere vermeld dat a) de auteur besloten heeft het boek op te dragen aan een academievriend, Abraham Scholl van Egmond (1810-1871); b) de opstellen zijn ontstaan in verloren uren en werden voorgelezen aan vrienden op gezellige uren; c) de auteur de taal het 'zondagse pak' heeft uitgetrokken en d) men tevergeefs geprobeerd heeft personen aan te wijzen op wie de stukken betrekking zouden hebben;
- bijvoegsel van de derde uitgave van 1851. De auteur (inmiddels dominee) verklaart hierin dat hij graag iets belangrijkers zou willen schrijven dat getuigt van diepere mensenkennis en vruchtbaarder levensbeschouwing;
- laatste bijvoegsel van de zevende uitgave van 1871, waarin de dood van Abraham Scholl van Egmond betreurd wordt.

Moderne edities van de *Camera obscura* werden verzorgd door onder andere J. Spier (1946), uitgeverij Het Spectrum (1953; Prisma-uitgave), H. Mol (1978), M. Stapert-Eggen (1989[6]).

Samenvatting van de inhoud

Jongens
Hollandse jongens zijn aardig, grof, op het brutale af, vrolijk, gezond en levenslustig.

Kinderrampen (1839)
De school is voor kinderen een ramp (net als bijvoorbeeld het tanden wisselen en groot worden), een soort gevangenis, een 'dagelijks weerkerend verdriet'.

Een beestenspel (1836)
Dierentuinen en het optreden van dieren in het circus zijn afgrijselijk en verwerpelijk.

Een onaangenaam mens in de Haarlemmerhout (1839)
Op een dag kwam Hildebrands onaangename en hatelijke neef Robertus Nurks uit Amsterdam op bezoek. Hildebrand en zijn vriend Boerhave namen hem na de koffiemaaltijd mee de stad (Haarlem) in en ergerden zich aan Nurks' stekelige opmerkingen en onbeleefdheden. Ze waren blij toen hij na het diner bij Stoffels met de diligence vanaf herberg 'De Bel' vertrok.

Humoristen
In een brieffragment aan Hildebrand uit Melchior zijn afkeer van de tientallen soorten humoristen; hij verzoekt Hildebrand dringend geen humorist te worden.

De familie Stastok
Op een dag in oktober kwam Hildebrand met de diligence in D. aan. Een 'diakenhuismannetje' (Keesje) bracht hem naar oom en tante Stastok; de verlegen neef Pieter was hem zogenaamd misgelopen. De volgende dag liet Pieter (die in Utrecht rechten studeerde) zijn neef de stad zien. In koffiehuis 'De Noordstar' speelden ze een potje biljart, tot vermaak van de stamgasten.
Een paar dagen later vertelde het hulpje, de negenenzestig-jarige Keesje, een droevig verhaal aan Hildebrand. Het geld (twaalf gulden) dat hij vroeger als loopjongen van de apotheker had opgespaard voor zijn begrafenis, bewaarde hij onder zijn hemd. Op een dag had de gebochelde dwerg Klaasje het geld ontdekt en Keesje bij de 'vader van het Huis' verraden. Keesje moest het geld toen afgeven. Hildebrand riep zijn oom te hulp, die ervoor zorgde dat Keesje zijn geld terugkreeg.
Op zondagavond kwam er bezoek: de heer Van Naslaan met zijn vrouw, zijn zuster (Mietje met de kalfsogen), zijn zeventienjarige dochter Koosje en het echtpaar Dorbeen. De hartstochtelijke voordracht van mevrouw Dorbeen werd onderbroken door het speelwerk in de lamp, de voordracht van Hildebrand door de binnenkomst van de dienstmeid. Pieter had een oogje op Koosje, maar kreeg weinig gelegenheid dat te laten merken.
De volgende dag maakten Hildebrand, Pieter, Koosje, Christientje (Pieters nicht), Dolf (Rudolf) van Brammen (een gesjeesde student) en Amelie (de sentimentele zus van Dolf) een roeitochtje. De boot liep vast en bij het afduwen viel Pieter in het water; bij een boerderij kreeg hij droge (boeren)kleren. 's Avonds haastten ze zich naar huis; onderweg zat Pieter naast Koosje, maar Dolf verstoorde de idylle.
De volgende dag vertrok Hildebrand; Pieter deed zijn neef uitgeleide.

Varen en rijden (1837)
Reizen per trein is te verkiezen boven de trekschuit, diligence en stoomboot: je kunt niet roken want er is geen 'adem', niet slapen want er is geen rust, niet praten want er is geen tijd!

Genoegens smaken (1838)
In een brief aan Augustijn bespreekt Hildebrand de genoegens van de kermis, waarop veel mensen ten onrechte neerkijken.

Een oude kennis
Tijdens een reis bezocht de kinderloze Mr. Hendrik Johannes Bruis op een snikhete dag zijn oude academievriend Dr. Deluw, die hij sinds zijn studententijd niet meer had gezien. De dikke Bruis wandelde naar het huis van zijn vriend, waar de dienstbode hem vertelde dat familie Deluw buiten, op 'Veldzicht' was. Na enig zoeken vond Bruis het buitenverblijf. Hij liet zich niet aandienen, maar sloop naar de koepel om zijn oude vriend, bijgenaamd Zwarte Daan, te verrassen. Hij trof daar echter een woedende vader, een schreeuwende zoon van zes, een angstige moeder, een huilende dochter van vijf en een lachende jongen van dertien aan; de schreeuwerd van zes werd in het turfhok opgesloten. Deluw herinnerde zich Bruis nauwelijks. Voor de vriendschap hernieuwd kon worden, werd Deluw voor een patiënt weggeroepen. Bruis en mevrouw Deluw gingen de zestienjarige Mietje gezelschap houden, die zat te lezen. Plotseling sprong een brutale jongen over de schutting, die weer snel verdween toen hij merkte dat Mietje niet alleen was. Bruis nam afscheid; in de tuin hoorde hij zijn bijnaam (Buikje) roepen.
Acht dagen later was de ontgoochelde Bruis weer thuis. Hij vertelde zijn vrouw dat Deluw een mooie theetuin had en lieve kinderen.

Verre vrienden (1838)
Het weerzien van een verre vriend (Antoine) na een lange scheiding is een waar genoegen.

De familie Kegge (1840)
Toen Hildebrand in Leiden studeerde, leerde hij de student William Kegge kennen. Williams familie woonde nog in de West. William werd ziek (tyfus) en Hildebrand verzorgde hem. Vlak voor zijn dood gaf hij Hildebrand een ring met de initialen E.M. in bewaring. Hildebrand lichtte de familie per brief in.
Twee jaar later vestigde de schatrijke familie Kegge zich in Nederland. Op een dag bezocht de heer Jan Adam Kegge Hildebrand om hem te bedanken en uit te nodigen bij hem te komen logeren. Niet lang daarna maakte Hildebrand kennis met de hele familie Kegge: de onbeduidende mevrouw Hannah Kegge, de zeventienjarige knappe brunette Henriëtte, een aantal jongere kinderen en de moeder van mevrouw Kegge. Verder ontmoette hij onder andere nicht Saartje (dochter van neef De Groot, de koekenbakker) en de 'charmante', fatterige heer Van der Hoogen (die met Henriëtte koketteerde en tijdens haar pianospel de muziekbladen voor haar omsloeg). Vader Kegge nam voor Henriëtte een uitnodiging van De Groot aan om te komen

koekvergulden (koekplakken), wat haar woede opwekte. Tijdens een rijtoer met Hildebrand kocht Kegge bij de oude Bavend een mooie bos bloemen voor zijn dochter om de ruzie bij te leggen. Omdat Van der Hoogen alleen op de avond van het koekplakken bij Henriëttes muziekrepetitie kon zijn, ging Hildebrand in haar plaats naar de verguldpartij bij De Groot; het werd een genoeglijke avond. Hij bracht Suzette Noiret naar huis, die een oude ziekelijke moeder had. De volgende morgen voerde Hildebrand een gesprek met de grootmoeder; ze liet hem brieven van William zien, die geadresseerd waren aan E. Marrion; hij gaf haar Williams ring terug.
Het liefdadigheidsconcert in 'Melodia', waar Henriëtte als pianiste optrad, werd een succes. In de zaal zaten ook baron Van Nagel en zijn dochter, freule Constance. Na afloop was er bij de familie Kegge een overdadig souper. De volgende dag kwam Saartje de Groot op bezoek. Hildebrand zag, dat Van der Hoogen, die ook even kwam, een briefje in een boeket wegstopte; Henriëtte haalde het er later uit. Nadat Hildebrand Saartje naar huis had gebracht, zag hij dat Suzette op een donkere gracht werd lastiggevallen. De aanrander had haar een briefje in de hand gestopt (afkomstig van Van der Hoogen!). 's Zondags ging Hildebrand na de kerkdienst Van der Hoogen in zijn pension opzoeken. Hij luisterde een gesprek af tussen Van der Hoogen en Bout, waaruit bleek dat een jongeman (Reindert de Maete), die verliefd was op Suzette, naar de West weggewerkt moest worden. Hildebrand dreigde alles openbaar te maken als Van der Hoogen Suzette en Henriëtte niet verder met rust liet. Op de terugweg ontmoette Hildebrand Saartje, die vertelde dat Suzettes moeder gestorven was. Samen gingen ze Suzette troosten. 's Avonds kwam er een briefje van Van der Hoogen, die meedeelde dat hij de familie Kegge niet meer zou bezoeken. Hildebrand gaf opheldering en wist ook gedaan te krijgen, dat baron Van Nagel (de burgemeester van de stad) zou optreden tegen Van der Hoogen en Bout.Drie dagen later was Hildebrand terug in Leiden. Henriëtte trouwde met een legerkapitein; Van der Hoogen vertrok met de noorderzon; Suzette trouwde met De Maete; de grootmoeder stierf (Hildebrand kreeg de ring weer terug).

's Winters buiten (1840)
's Winters kan het buiten zeer aangenaam zijn (houtveiling, ijsvermaak enzovoort).

Gerrit Witse (1840)
De Leidse medisch student Gerrit Witse was geslaagd voor zijn kandidaatsexamen en gaf een feest. Aan een vriend onthulde

hij, dat hij verliefd was op de zeventienjarige Gelderse Klaartje Donze. De trotse ouders van Gerrit (die in Rotterdam woonden) organiseerden een diner te zijner ere. Klaartje logeerde bij oom en tante Vernooy in Rotterdam; tante hemelde Gerrit zo op, dat Klaartje een afkeer van hem kreeg. Bij het diner waren ook de Vernooys, Klaartje, het echtpaar Van Hoel, Hateling, weduwe Stork en Wagestert aanwezig. Hateling zat naast Klaartje en bewees haar allerlei attenties. Na het diner sprak Gerrit Klaartje aan, maar doordat Wagestert hem tegen de elleboog stootte, ging Gerrits koffie over haar jurk en kwam van een gesprek niets meer terecht.
Twee jaar later ontmoette Gerrit Klaartje weer, in een Gelderse stad waar hij arts was, en maakte een afspraakje met haar.

Verspreide stukken van Hildebrand (1837-1842)
- 'Vooruitgang': echte kinderen bestaan niet meer! Het sterk 'mathematische' element in wetenschap en opvoeding is bepaald niet als een vooruitgang te beschouwen.
- 'Het water': water is heerlijk en fascinerend, ijs (dood water) is afschuwelijk.
- 'Begraven': veel graven en begraafplaatsen zien er belachelijk uit met hun wapenborden, grafnaalden, erezuilen en lofdichten.
- 'Een tentoonstelling van schilderijen': het bezoeken van een schilderijententoonstelling kan een genoegen zijn; een tentoonstelling is een uitstekende observatieplaats.
- 'De wind': de wind is een krachtige stem van de natuur en een symbool van Gods kracht.
- 'Antwoord op een brief uit Parijs': in een brief geeft Hildebrand zijn mening over kunstenaar De Zoom.
- 'Teun de Jager': de liefde tussen Teun, een jager uit Schoorl die gruwelijke dromen heeft, en het weeskind Sijtje eindigt met een tragisch ongeluk (Teun schiet Sijtje per ongeluk neer). Drie dagen na Sijtjes dood sterft ook Teun.
- Karakterschetsen (fysiologieën) (1840):
  - 'De veerschipper': veerschippers vormen 'een goed, eerlijk, trouw en ouderwets slag van volk'.
  - 'De schippersknecht': burgemeester Dikkerdak benoemt Kees, die hem tweeëntwintig jaar trouw gediend heeft, tot schippersknecht.
  - 'De barbier': Joris Krastem richt zich in een brief tot zijn collega-barbier J.D. van den Aanzett.
  - 'De huurkoetsier': een vermoeiende dag uit het leven van Gerrit van Stienen, bekend als Dolle Gerrit.
  - 'Het Noordbrabantse meisje': twee vrienden bezoeken in een herberg te Oosterhout de mooie Keetje.

  - 'De Limburgse voerman': Christoffel Hermans is voerman van een huifkar, die Vlerk en Hildebrand naar Quaadmechelen brengt.
  - 'De Markense visser': de IK-figuur brengt een bezoek aan Marken, waar de eenvoudige vissers wonen.
  - 'De jager en de polsdrager': Arie, de jager, gaat met Piet, zijn 'polsdrager', op jacht.
  - 'De Leidse peueraar': 's nachts gaan de 'peueraars' (hengelaars) met hun bootje vissen.
  - 'De Noordhollandse boerin': Gees Riek is een kloeke boerin, getrouwd met Dries; haar belangrijkste werk is 'kezen' (kaas maken).
  - 'De Noordhollandse boer': de voornaamste bezigheid van de Noordhollandse boer is naar de kaasmarkt gaan.
  - 'De baker': de baker (kinderverzorgster) moet in ere gehouden worden.

Brief (1865/66)
Van Hildebrand aan schipper Rietheuvel over middelen van vervoer.

Bespreking

Bronnen en invloeden

Het dagboek van N. Beets over de jaren 1833-1836 vormt de bakermat van de *Camera obscura*: er zijn talloze treffende overeenkomsten tussen dagboekpassages en de (latere) *Camera obscura*.
De stijl vertoont invloed van onder andere Ch. Dickens, Ch. Lamb, W. Bilderdijk, B. Wolff en A. Deken en de theoloog en redenaar J.H. van der Palm.

Compositie

De *Camera obscura* bestaat uit een bonte verzameling korte en lange stukken van zeer verschillend karakter (verhandelingen, prozaschetsen, brieven, fysiologieën, verhalen enzovoort), plus voorberichten, bijvoegsels en een narede (zie Bibliografie).
Er is nauwelijks sprake van een intrige; veel schetsen en verhalen zijn volgens hetzelfde eenvoudige patroon geconstrueerd: Hildebrand is bij familie of kennissen op bezoek en registreert de alledaagse werkelijkheid. Een belangrijk structurerend element is het contrast: zowel personages als gebeurtenissen wor-

den tegenover elkaar geplaatst om ze des te sterker te accentueren (familie De Groot tegenover familie Kegge, verguldavondje tegenover liefdadigheidsconcert, Pieter Stastok tegenover Dolf van Brammen enzovoort).

Personages

In diverse stukken is de spotlustige student Hildebrand zelf de hoofdpersoon (bijvoorbeeld in 'De familie Stastok' en in 'De familie Kegge'). Hij plaatst zichzelf steeds op de voorgrond en speelt de weldoener.
Verschillende standen zijn in het boek vertegenwoordigd, zowel de gegoede burgerij (Mr. Bruis, Dr. Deluw, P. Stastok, J.A. Kegge, baron Van Nagel) als de 'lagere' standen (bediendes, diakenhuismannetje Keesje, Teun de jager en anderen).
De personages zijn voornamelijk typen, die veelal gekarakteriseerd worden op basis van uiterlijkheden (een soort semi-wetenschappelijke poging tot classificatie). Verscheidene personages hebben karakternamen ('speaking names'), zoals de eigenwijze Stastok, de joviale parvenu Kegge (keg betekent wig), de onmogelijke Nurks, de lieve Klaartje Donze, de zwartharige Suzette Noiret, de droog-komische Dorbeen, de saaie Van Naslaan en de opvliegende Bruis. Drie maal komt de combinatie 'losbol – schuchter jong meisje' voor: Dolf van Brammen – Koosje van Naslaan (in 'De familie Stastok'), Van der Hoogen – Suzette Noiret (in 'De familie Kegge') en Wagestert – Klaartje Donze (in 'Gerrit Witse').
P. Stastok sr. is een oer-conservatieve man van de klok, die vroeger een bloeiende lintweverij had; zijn stereotiepe uitspraak is 'al zeg ik het zelf'. Zijn zoon Pieter is verlegen, onhandig, serieus en heeft als stopwoord 'waaratje'.
Jan Adam Kegge is een in West-Indië rijk geworden zelfingenomen burgerman (parvenu-type), die zijn gevoelens probeert te maskeren door luidruchtigheid. Zijn huis is weelderig gemeubileerd; hij probeert met geld alles goed te maken.
Hoewel de auteur geen bestaande personen heeft willen uitbeelden, blijkt uit Beets' dagboek dat bepaalde personages wel degelijk naar bestaande figuren gemodelleerd zijn: Bruis naar de Haarlemmer J. Enschedé, Boerhave naar de jood J.B. de Pinto, Gerrit Witse naar A. Scholl van Egmond en Nurks naar E.J. Potgieter.

Plaats en tijd

De gebeurtenissen spelen zich voornamelijk in Hollandse dorpen, steden en streken af (onder andere Leiden, Schoorl, Haarlem, Rotterdam).

Tijd van handeling is de eerste helft van de negentiende eeuw, Hildebrands eigen tijd. De schrijver geeft uiterst rake milieuschilderingen (vooral knusse, huiselijke tafereeltjes).

Vertelperspectief

In de meeste stukken is sprake van een spotgrage auctoriale verteller. Hildebrand (de ik-figuur) is vaak nadrukkelijk aanwezig. Zijn kijk op het leven is enigszins eenzijdig studentikoos.

Thematiek

In de *Camera obscura* worden figuren, verschijnselen en gebeurtenissen uit de eerste helft van de negentiende-eeuwse dagelijkse werkelijkheid op amusante wijze benaderd en beschreven. Een centrale plaats neemt het gezins- en familieleven van de gegoede burgerij in.
Enkele opvallende aspecten zijn:
- vriendschap, verliefdheid en liefde;
- partijtjes, bezoekjes en 'avondjes';
- contrasten (bijvoorbeeld tussen rijkdom en armoede, deugdzaamheid en schurkachtigheid);
- de huiselijke kring en familiebetrekkingen;
- vaste gewoonten en gebruiken;
- reizen en wandelen;
- verschillende vormen van vermaak.

Stijl

De stijl is levendig, de taal is eenvoudig, soms wat plechtig en niet geheel vrij van een zekere pedanterie. Er komen veel uitvoerige, gedetailleerde beschrijvingen en lange zinnen voor. Geestigheid en lichtvoetigheid worden afgewisseld door prekerigheid en sentimentaliteit.
Van enkele personages is het taalgebruik enigszins aangepast aan het milieu waarin zij verkeren (zie bijvoorbeeld ''s Winters buiten').
De diverse ongebruikelijke nevenschikkingen en samentrekkingen hebben een komisch effect, bijvoorbeeld 'Ik ben gekomen om U, het Museum en den Burg te zien', 'De hoornist blies zijn wangen op, zijn ogen uit, en zijn hoorn vol' en 'Pieter grinnikt als er een vertelsel, en stopt een nieuwe als er een pijp uit is'.
Andere opvallende stijlkenmerken zijn de vele eufemismen (verzachtende uitdrukkingen), barbarismen (klakkeloze vertalingen van vreemde woorden of uitdrukkingen) en herhalingen

('de charmante', 'groote hanzen', 'allemaal gekheid' enzovoort).

Stroming en genre

De *Camera obscura* is een bundel voornamelijk geestige, ironisch-realistische schetsen, verhalen en dergelijke, die past binnen de Biedermeier-romantiek (een burgerlijke, gematigde vorm van romantiek).
Het begrip Biedermeier is ontleend aan de *Gedichten des schwäbischen Schullehrers Gottlieb Biedermaier und seines Freundes Treuherz* van L. Eichrodt en A. Kußmaul. Aanvankelijk betekende Biedermeier 'kleinsteedse, bekrompen burger', daarna werd het de naam voor een burgerlijke woonstijl en genreschilderkunst en ten slotte werd het de aanduiding voor het levensgevoel (en de neerslag ervan in de literatuur) in de periode 1815 tot 1848. Na de politieke woelingen rond 1800 ging men verlangen naar rust, stil geluk en ordening. De meest geschikte omgeving daarvoor is de huiselijke kring. Kenmerkend voor de Biedermeier-romantiek zijn onder andere: gerichtheid op kleine sociale groepen (gezin, vriendenkring, genootschappen, het dorp); grote aandacht voor deugdzaamheid, huiselijkheid, naastenliefde, ingetogenheid, ouderliefde, vaderlandsliefde en tevredenheid; een positieve visie op het bestaan (tevredenheid met het eigene, vertrouwde en eenvoudige en juist geen 'lijden aan het leven'); belangstelling voor het verleden en vertrouwen in de toekomst; persoonlijke geloofsbeleving en sterk religieus besef (het hogere is steeds zichtbaar in het kleine en alledaagse); harmonieus samengaan van 'verstand' en 'gevoel' (romantische gevoelens van onvrede worden in toom gehouden door het gezonde verstand); aanvaarding van gezag, wetten en regels. Het Biedermeier-levensgevoel is terug te vinden in een aantal veel voorkomende thema's en motieven in de literatuur van de eerste helft van de negentiende eeuw: vriendschap, liefde en huwelijk; liefhebberijen en spelletjes; liefde voor de natuur en de eigen streek; melancholie, weemoed en eenzaamheid; harmonie, rust en evenwicht; familiekring, huis en haard; intimiteit, knusheid en gezelligheid; afkeer van geweld en revolutie; sociale bewogenheid en godsdienstigheid. Typische Biedermeier-boekjes zijn de (destijds zeer populaire) almanakken: jaarboekjes voor het hele gezin, met allerlei mededelingen en veel gelegenheidsstukjes en versjes, waarin gezinsgeluk en vaderlandsliefde centraal staan. Vooral de predikanten waren bij uitstek degenen die geschikt en in staat waren de Biedermeier-deugden onder het grote publiek te brengen. Behalve N. Beets behoorden tot die 'dominocratie' dominee-dichters als B. ter Haar, P.A. de Génestet en J.J.L. ten Kate.

In de Biedermeiertijd bloeide het gezelschapsleven. Er ontstonden talrijke leesgezelschappen, voordrachtsverenigingen en letterkundige genootschappen. Maar ook de voorleesavondjes in kleine kring waren populair en veel gedichten werden speciaal voor de voordracht geschreven, zoals 'Ode aan den Rijn' (1820) van E.A. Borger, 'Huibert en Klaartje' (1843) van B. ter Haar en *Fantasio* (1848) van P.A. de Génestet. Na afloop van een verhandeling of voordracht was er voor de deelnemers vaak een maaltijd (het 'servetje') en/of een feest.
Als prototype van het zelfgenoegzame Biedermeier-gezin kan de familie Stastok beschouwd worden.
Wat genre betreft is de *Camera obscura* enigszins te vergelijken met werken als *Studententypen* van Klikspaan (J. Kneppelhout), *Waarheid en droomen* van Jonathan (J.P. Hasebroek), *Reisontmoetingen van Joachim Polsbroekerwoud en zijne vrienden* van Vlerk (B. Gewin) en *Schetsen uit de pastorie te Mastland* van C.E. van Koetsveld: werken die ook behoren tot het genre van de geestige, licht-humoristische werkelijkheidsbeschrijving.

Waardering

De beschrijving van het leven van de gegoede burgerij in de eerste helft van de negentiende eeuw is zeer nauwkeurig. E.J. Potgieter sprak in een artikel in tijdschrift 'De Gids' een beetje smalend van 'Kopyeerlust des dagelijkschen levens'; de volgens hem noodzakelijke idealisering van de werkelijkheid ontbreekt in de *Camera obscura*.
Een maand na het verschijnen van de eerste druk kwam er al een tweede; in 1909 rolde de vijfentwintigste druk van de persen. Uit een enquête die de redactie van 'De Nederlandsche Spectator' in 1892 hield, bleek dat de *Camera obscura* het meest gelezen Nederlandse boek was (gevolgd door *Max Havelaar* van Multatuli en de gedichten van P.A. de Génestet). Een eeuw na de eerste druk verscheen een jubileumuitgave met talrijke geestige illustraties van Jo Spier.
Omdat de verzoeken (vooral van onderwijzers) om een toelichting op namen van allerlei ouderwetse voorwerpen en kledingstukken in de *Camera obscura* zo talrijk waren, publiceerde Beets in 1887 *Na vijftig jaar. Noodige en overbodige opheldering van de Camera Obscura* (1888, tweede herziene druk).
De *Camera obscura* heeft grote cultuurhistorische waarde en spreekt ook lezers in onze tijd nog aan, vooral door de onsterfe-

lijke typen die Hildebrand erin beschreven heeft. In 1962 onthulde de achterkleindochter van Beets een monument van Jo Bronner in de Haarlemmerhout, dat bestaat uit een beeldengroep van acht figuren uit de *Camera obscura* plus Hildebrand. Cd. Busken Huet erkende Beets nog als een groot dichter, maar de Tachtigers wezen hem en de andere dominee-dichters onvoorwaardelijk af.

Auteur

Nicolaas Beets (1814-1903) werd geboren in Haarlem. Zijn vader, Martinus Nicolaas Beets, was apotheker en een bekwaam scheikundige; zijn moeder heette Maria Elisabeth de Waal Malefijt. Beets was erg gehecht aan zijn twee jaar oudere zuster Dorothea (in diverse gedichten Serena genoemd), die later trouwde met de Haarlemse uitgever Bohn.
Beets kreeg privé-onderwijs van onder andere W. Bilderdijk en studeerde van 1833 tot 1839 theologie in Leiden. Na zijn promotie werd hij predikant in Heemstede (1839-1853). Hij trouwde met freule Aleida van Foreest (een kleindochter van zijn hoogleraar J.H. van der Palm); ze kregen negen kinderen. In 1854 werd hij predikant in Utrecht. Aleida stierf in 1863; drie jaar later hertrouwde Beets met haar jongere zus, freule Jacoba Elisabeth van Foreest. Uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren.
Beets was een beroemd redenaar en gevierd gelegenheidsdichter; hij publiceerde onder andere in tijdschriften als 'De Muzen' en 'De Gids' en in diverse almanakken. In 1865 had hij een eredoctoraat in de letteren van de universiteit van Utrecht gekregen. Van 1875 tot 1884 was hij hoogleraar theologie in Utrecht. Zijn zeventigste verjaardag werd een nationale gebeurtenis. Hij overleed in maart 1903.
Als schrijver onderging Beets invloed van onder andere W. Bilderdijk, Lord Byron, W. Scott, H. Heine, Ch. Lamb, Ch. Dickens en B. Wolff. Zijn dichtwerk is voornamelijk huiselijk en stichtelijk van aard. Hij ontwikkelde zich van Byroniaan, via auteur van ironisch-realistische stukken tot predikant-dichter van stichtelijke poëzie. Een echte romanticus was hij niet: hij deelde wel wat speldeprikken uit, maar was in wezen erg tevréden met de eigentijdse maatschappij.
Zijn pseudoniem Hildebrand ontleende Beets aan *De ring van Gyges wedergevonden* (1805) van W. Kist, waarin een zekere doctor Hildebrandius voorkomt, een koele waarnemer of spectator (beschouwer).

N. Beets schreef preken, stichtelijke geschriften, brochures, literaire beschouwingen, levensberichten, cantates, gedichten, schetsen en verhalen. Zijn belangrijkste publicaties zijn: *Jose, een Spaansch verhaal* (1834); *Kuser* (1835); *De masquerade* (1835); *Guy de Vlaming* (1837); *Camera obscura* (1839); *Ada van Holland* (1840); *Proza en Poëzy* (1840); *Dichterlijke verhalen* (1848); *Stichtelijke uren* (1850); *Korenbloemen* (1853; vrome, huiselijke poëzie); *Verpoozingen op letterkundig gebied* (1856); *De kinderen der zee* (1861); *De martelaren* (1867); *Madelieven* (1869; vrome poëzie); *Emancipatie van de vrouw* (1870); *Karakter, karakterschaarschte, karaktervorming* (1875); *Najaarsbladen* (1881; vrome poëzie); *Winterloof* (1887; vrome poëzie) en *Dennenaalden* (1900). Beets schreef in 1842 een biografie over J.H. van der Palm en verzorgde uitgaven van de gedichten van A.C.W. Staring en die van Anna Roemer Visscher. Zijn *Verzamelde gedichten* omvatten ruim duizend bladzijden! P. van Zonneveld verzorgde in 1983 de uitgave van *Het dagboek van de student Nicolaas Beets, 1833-1836*.

Literatuur

De belangrijkste studies over het leven, het werk en de tijd van N. Beets zijn: J. Dyserinck, *Dr. Nicolaas Beets* (1903); J. Dyserinck, *Herinneringen aan Nicolaas Beets in woord en beeld* (1903); P.D. Chantepie de la Saussaye, *Het leven van Nicolaas Beets* (1904); G.J. van Rijn c.s., *Nicolaas Beets* (1911 en verder, drie delen); H.Ph. 't Hooft, *De student Beets* (1914); H.W.J. Schregel, *Stilistische en syntactische beschouwingen over de Camera Obscura van Hildebrand* (1932); P.H. Ritter jr., *Een kapper over een professor* (1939); H.E. van Gelder c.s., *Het tijdperk van de Camera Obscura. Kunst en leven van 1800-1850* (1940); H.E. van Gelder, *Hildebrands voorbereiding* (1956; over het dagboek van de student Beets).

Serie Prisma informatief
Prisma uitleesboek
Nederlandse literatuur ca 1200-1800

5 Hildebrand (Nicolaas Beets): 'Camera Obscura' 1839

Inhoud

[Vanaf de 3e vermeerderde druk van 1851:]

'Jongens': versje en opstel over de Hollandse kwajongen.

'Kinderrampen': over de school (die voor kinderen een ramp is!).

'Een beestenspel': over dierentuinen (die Hildebrand haat!).

'Een onaangenaam mens in de Haarlemmerhout': verhaal over Hildebrands neef uit Amsterdam, Robertus Nurks, die voortdurend hatelijke opmerkingen maakt en alles en iedereen bespot. Hildebrand en zijn vrienden (o.a. Boerhave) zijn blij als hij per diligence vertrekt.

'Humoristen': een 'brief van Melchior' aan Hildebrand, waarin hij zijn afkeer uit van de tientallen soorten humoristen.

'De familie Stastok' (novelle): Hildebrand bezoekt in D. zijn oom en tante Stastok. Neef Pieter is hem misgelopen. Pieter laat Hildebrand de stad zien; ze spelen biljart in koffiehuis 'De Noordstar'. Een paar dagen later vertelt het 'diaconiehuismannetje' Keesje zijn droevige verhaal aan Hildebrand (geld gespaard voor begrafenis, door gebochelde Klaasje verraden). Op zondagavond komen er mensen op bezoek; mevr. Dorbeen en Hildebrand reciteren verzen (van resp. Borger en Hugo). Pieter is verliefd op de 17-jarige Koosje van Naslaan; hij slaat tijdens een roeitochtje met Hildebrand, Koosje, Christientje, Dolf en Amelia van Brammen overboord. De volgende dag vertrekt Hildebrand.

'Varen en rijden': schets over het reizen.

'Genoegens smaken' ('Uit de correspondentie met Augustijn'): opstel over de genoegens van de kermis.

'Een oude kennis': verhaal over de corpulente Mr. Hendrik Bruis (Buikje) die zijn oude academievriend Dr. Deluw (Zwarte Daan) op zijn buitenverblijf 'Veldzicht' bezoekt. Hij treft een weinig harmonisch gezin aan!

'Verre vrienden': verhandeling over de vriendschap (met o.a. Antoine).

'De familie Kegge': Hildebrand heeft de zieke student William

Kegge verzorgd. Na zijn dood lichtte Hildebrand zijn familie in de West in. Een jaar later vestigde de schatrijke familie Kegge zich in Nederland. Kegge nodigt Hildebrand uit te komen logeren; hij leert de familie kennen: de parvenu Jan Adam Kegge, dochter Henriëtte (met wie de 'charmante' Van der Hoogen flirt), nicht Saartje de Groot e.a. Hildebrand gaat in Henriëttes plaats naar een verguldpartij bij de fam. De Groot. Na afloop brengt hij Suzette Noiret naar huis. De volgende dag geeft Hildebrand Williams ring aan de grootmoeder, mevr. E. Marrison. Hildebrand luistert een gesprek tussen de louche Van der Hoogen en Bout af en zorgt ervoor dat Van der Hoogen Suzette en haar geliefde Reindert de Maete niet meer lastig valt. – Hildebrand keert terug naar Leiden. Tot slot wordt verteld hoe het met de personages afloopt.

's Winters buiten': verheerlijking van het idyllische landleven.

'Gerrit Witse': onvoltooid verhaal over het examen van de medisch student Gerrit Witse, het examenfeest en zijn verliefdheid op Klaartje Donze.

'Verspreide stukken van Hildebrand':

- boutades*: 'Vooruitgang', 'Het water', 'Begraven', 'Eene tentoonstelling van schilderijen';
- 'De wind': een soort preek;
- 'Teun de Jager': somber Byroniaans verhaal over de liefde tussen Teun en Sijtje (weeskind) die eindigt met een tragisch ongeluk;
- 12 karakterschetsen (fysiologieën*): o.a. 'De veerschipper'.

Structuur

Titel: een 'camera obscura' (uitgevonden door Erasmus Reinhold in 1540 in Wittenberg) is letterlijk een 'donkere kamer': een doos met een kijkgat en een spiegel, een soort kijkdoos (voorloper van het fototoestel). De titel duidt het weergeven van de gewone, dagelijkse werkelijkheid aan, zonder echte 'portretten' te geven.

Opdracht: de bundel is opgedragen aan een academievriend, Abraham Scholl van Egmond (1810-1871).

Motto: a) 'Nec lusisse pudet, sed non incidere ludum' (citaat van Horatius) (= Men schaamt zich 't spelen niet, maar 't altijd door te spelen); b) citaat van 'Anonymus' (over herinnering en verbeelding die 'in de ziel vallen' als in een camera obscura).

Personages:

In diverse stukken is Hildebrand zelf de hoofdpersoon (vb. 'De familie Stastok', 'De familie Kegge'). Hij plaatst zichzelf op de voorgrond en speelt de mooie rol. Hildebrand is een spotzieke student die nogal sterk subjectief oordeelt. – Diverse personages (vnl. typen) behoren tot de gegoede burgerij: notabelen, par-

venu's e.d. (vb. Mr. Bruis, Deluw, Stastok, Kegge, Van Nagel), maar ook de lagere standen zijn vertegenwoordigd: bediendes, 'diaconiemannetjes' e.d. (vb. Keesje, Teun). Veel namen zijn karakternamen ('speaking names'*). Drie maal komt de combinatie 'losbol/schuchter jong meisje' voor: Dolf van Brammen/Koosje van Naslaan, Van der Hoogen/Suzette Noiret en Wagestert/Klaartje Donze.

Compositie: de bundel bestaat uit een verzameling korte en langere stukken van zeer verschillend karakter. De meeste drukken (al meer dan 100!) zijn voorzien van één of meer 'Voorberichten', bijvoegsels, naredes en illustraties. (De eerste druk bevatte een tiental stukken; vanaf de derde druk voegde Beets een aantal keren stukken toe).

Plaats van handeling: vnl. Hollandse dorpen, steden en streken (o.a. Delft, Leiden, Schoorl).

Tijd: vnl. eerste helft 19e eeuw (Hildebrands eigen tijd).

Vertelperspectief: overwegend auctoriale* vertelsituatie (IK-figuur is Hildebrand).

Enkele *motieven:*

- vriendschap, verliefdheid en liefde (vb. Pieter Stastok);
- bedrog en grootdoenerij;
- contrasten: armoede/rijkdom, deugdzaamheid/schurkachtigheid e.d.;
- partijtjes, concerten, tochtjes, avondjes, bezoekjes e.d.

Thema: ironiserende benadering van figuren en gebeurtenissen uit de 19e eeuwse werkelijkheid.

Stijl: vaak uitvoerige beschrijvingen; eenvoudige, frisse, gewone taal; geestigheid, lichtvoetigheid en humor naast prekerigheid en sentimentaliteit.

Stroming en genre

Stroming: romantiek*; substromingen: Biedermeier* en (hier en daar) Byronisme (zwarte romantiek*).

Genre: verzameling vnl. humoristisch-realistische opstellen, verhalen, beschouwingen, schetsen, boutades, fysiologieën e.d. (E. J. Potgieter sprak van 'kopieerlust des dagelijksen levens').

Auteur

Hildebrand is het pseudoniem van *Nicolaas Beets:* 1814-1903; geboren in Haarlem; zoon van een apotheker; privéles van o.a. W. Bilderdijk; theologiestudie in Leiden; wordt predikant in Heemstede, later in Utrecht; wordt in 1839 eredoctor; trouwt met freule Aleida van Foreest (9 kinderen), later met haar zuster Jacoba Elisabeth (6 kinderen); hoogleraar theologie van 1874-'84.

Beets was medewerker van het tijdschrift* 'De Gids' en van 'De Muzen'. Hij voelde zich aangetrokken tot het piëtisme* en de

Réveil-beweging*. Het pseudoniem Hildebrand is ontleend aan 'De ring van Gyges' van W. Kist, waarin Doctor Hildebrandius voorkomt.
Andere werken: o.a.
'José' (1834); 'Kuser' (1835), 'Guy de Vlaming' (1837); 'Proza en Poëzy' (1840); 'Stichtelijke uren' (1850); 'Korenbloemen' (1853); 'Madelieven' (1869); 'Najaarsbladen' (1881); 'Winterloof' (1887); 'Na vijftig jaar. Nodige en overbodige opheldering van de Camera Obscura' (1887).
De discrepantie tussen Beets als schrijver van de 'Camera Obscura' en Beets als predikant/hoogleraar/vroom dichter wordt wel aangeduid als 'het probleem Beets'. Zoals zoveel romantici dweepte Beets een tijdje met de hyperromanticus lord Byron (1788-1824) (de zg. 'zwarte tijd').

Uitgaven en secundaire literatuur

Uitgaven:
o.a. van R. Nieuwenhuys (1968), M. Stapert-Eggen (1982[5]).
Samenvattingen/besprekingen:
K. J. van der Kerk c.s.: 'Literette', 1965.
B. A. Dijkstra c.s.: 'Literair werk uit vorige eeuwen', 1969[2].
K. J. van der Kerk c.s.: 'Literama', 1970[12].
G. P. M. Knuvelder: 'Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde', deel III, 1973[5].
J. J. Gielen: 'Belangrijke letterkundige werken', deel 2, 1976[13].
C. Studeo: 'Overzicht van literaire werken', 1976 (herz. uitg.).
F. P. Huygens c.s.: 'Brandpunten', 1983[6].
Overige literatuur:
J. Deyserink: 'Dr. Nicolaas Beets', 1903.
P. D. Chantepie de la Saussaye: 'Het leven van Nic. Beets', 1904.
G. J. van Bork c.s.: 'De Nederlandse en Vlaamse auteurs', 1985.

uit In vogelvlucht dal 2